

УДК:159.923.2:378

Моран Ірина Володимирівна

Вищий Навчальний Комунальний Заклад Львівської Обласної Адміністрації «Львівський медичний коледж імені Андрія Крупинського» м.Львів, викладач.

e-mail: ira.moran@mail.ru

НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДІ

Анотація

Дослідження необхідності формування толерантності молоді набуває особливого значення під час навчання студентів у ВНЗ, оскільки в цей період відбувається інтенсивний розвиток особистості, формування її інтелектуальної, мотиваційної, емоційно-вольової сфер, системи ціннісних орієнтацій, професіоналізація та самовизначення у життєвому просторі. На основі аналізу відповідної літератури, у нашій статті проаналізовані різні педагогічні ідеї формування толерантності.

Стаття присвячена проблемі формування толерантності молоді як основного перспективного прошарку майбутнього суспільства. У статті наведені: поняття толерантності, ознаки толерантної особистості; розглянуті гуманістичні підходи щодо формування і виховання толерантності; виокремлено поняття самоактуалізації як можливості вибору; визначені джерела формування толерантності молодого покоління; наголошена необхідність врахування історичного досвіду і індивідуально-психологічних особливостей особистості на шляху формування толерантності; підкреслена необхідність стимуляції реалістичного бачення себе, зняття протиріч між реальним «Я» і ідеальним «Я»; важливість роботи над самоприйняттям і емоційним контролем; запропоновані способи толерантного поводження у міжособистісній взаємодії; психологічні умови придбання особистістю позиції ненасильства.

Ключові слова: толерантність, формування толерантності, виховання толерантності, толерантність молоді, толерантна особистість, позиція ненасильства, самоактуалізація, «культурний» діалог.

Моран Ирина Владимировна

Высшее Учебное Коммунальное Заведение Львовской Областной Администрации «Львовский медицинский колледж имени Андрея Крупинского» г.Львов, преподаватель.

НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

Исследование необходимости формирования толерантности молодежи приобретает особое значение во время обучения студентов в ВУЗе, поскольку в этот период происходит интенсивное развитие личности, формирование его интеллектуальной, мотивационной, эмоционально-волевой сфер, системы ценностных ориентаций, профессионализация и самоопределения в жизненном пространстве. На основе анализа соответствующей литературы, в нашей статье проанализированы различные педагогические идеи формирования толерантности.

Статья посвящена проблеме формирования толерантности молодежи как основной перспективной прослойки будущего общества. В статье приведены: понятие толерантности, признаки толерантной личности; рассмотрены гуманистические подходы относительно формирования и воспитания толерантности; выделены понятие самоактуализации как возможности выбора; определены источники формирования толерантности молодого поколения; подчеркнута необходимость учета исторического опыта и индивидуально-психологических особенностей личности на пути формирования толерантности; отмечена необходимость стимуляции к реалистическому видению себя, снятию противоречий между реальным «Я» и идеальным «Я»; важность работы над самопринятием и эмоциональным

контролем; предложены способы толерантного поведения в межличностном взаимодействии; психологические условия приобретения личностью позиции ненасилия.

Ключевые слова: *толерантность, формирования толерантности, воспитания толерантности, толерантность молодежи, толерантная личность, позиция ненасилия, самоактуализация, «культурный» диалог.*

Moran Iryna Volodymyrivna

THE NECESSITY FOR TOLERANCE FORMATION OF YOUTH

Summary

Investigation of the necessity of tolerance formation of young people is getting the particular importance during training students in high school, because in this period there is an intensive development of the individual, the formation of his intellectual, motivational, emotional and volitional spheres of a values system, professionalism and determination in the living space. Based on the analysis of relevant literature, in our article the different pedagogical ideas of tolerance is analyzed.

The article is devoted to the problem of youth tolerance as the main promising stratum of the future society. In the article the notion of tolerance, signs tolerant personality; considered humanistic approaches to formation and tolerance education; highlighted the concept of self-actualization as a choice; define sources of tolerance formation of the young generation; stressed the necessity of taking into account the historical experience and individual-psychological characteristics of a person on the way of forming of tolerance; noted the need stimulation to realistic vision of ourselves, the discrepancies between the real self and ideal self; the importance of working on semiprivate and emotional control; methods tolerant behaviour in interpersonal interaction; psychological conditions of purchase personality position of non-violence.

Keywords: *tolerance, tolerance, tolerance education, tolerance youth, tolerant personality, the position of non-violence, self actualization, "cultural dialogue.*

Постановка проблеми. Чи є необхідність формування у молоді толерантності як морально-духовної якості особистості? На жаль, толерантність в сучасному світі знаходиться у досить плачевному стані. Досить часто корені нетерпимості ідуть у неосвіченість та страх: страх перед невідомим, іншими культурами, націями, релігіями. Нетерпимість також часто має багато спільного з гіпертрофованим відчуттям власної цінності і зарозумілості. Останніми роками все більше говориться про культуру миру, яка частково являє собою прагнення замінити в мисленні людини культ сили й домінування через толерантність і доброзичливість.

Суспільство зацікавлене в тому, щоб у його членів, особливо у молоді, склалося мислення відкритого типу, пробудився інтерес до діалогу послідовників різних світоглядів і політичних уподобань, до усунення упередженості один проти одного на основі терпимості і конструктивної співпраці в ім'я загального блага. Таке розуміння толерантності передбачає виховання психологічно стійкої, емоційно і етично зрілої особистості.

Толерантність - *інтегральна характеристика* з точки зору її якісного і змістовного аналізу і генезису. Це результат багатьох сил, що діють в одному напрямі: темперамент, атмосфера в сім'ї, виховання, досвід, соціальні і культурні чинники.

Значення даного слова при вживанні його в буденних ситуаціях легко вловлюється з контексту. Однак, при спробі дати наукове визначення толерантності виникають чималі труднощі, оскільки це поняття використовується в самих різних галузях знань: етики, психології, політики, теології, філософії, медицині та ін. Слово «толерантність» увійшло до вжитку порівняно недавно. Ідея толерантності виникла ще в далекій античності, як рішення проблеми відношення до релігійних меншин. Поступово вироблялися принципи гуманних взаємин з інакочислячими і інакомислячими, що включали в себе такі компоненти, як терпимість, лояльність, повага до віри і поглядів інших людей, народів. Значний внесок у

розробку правового оформлення та законодавчого запровадження принципу свободи совісті й віротерпимості внесли гуманісти епохи Відродження та Реформації, діячі Просвітництва[6].

"...*толерантність* припускає зацікавлене відношення до Іншого, бажання відчувати його світовідчуття, яке спонукає до роботи розум вже тому, що воно - інше, не схоже на власне сприйняття дійсності" [2, с. 33-34].

- ця *моральна якість особи*, що характеризує терпиме відношення до інших людей, незалежно від їх етнічної, національної або культурної приналежності, терпиме відношення до іншого роду поглядів, устоїв, звичкам. Вона є ознакою упевненості в собі і усвідомлення надійності своїх власних позицій, ознакою відкритого для усіх ідейної течії, яка не боїться порівняння з іншими точками зору і не уникає духовної конкуренції. Виражається в прагненні досягти взаємної поваги, розуміння і узгодження різнорідних інтересів і точок зору без застосування тиску, переважно методами роз'яснення і переконання [1, с.364].

Мета: полягає у теоретичному обґрунтуванні необхідності формування толерантності молоді.

Аналіз останніх публікацій на тему дослідження: Оскільки проблема толерантності має міждисциплінарний статус, займає суперечливі позиції дослідників, має багатоаспектність і різнорівневість проявів, систематизація наявних в даній області уявлень ускладнюється. В історії ідея толерантності спершу ототожнювалась з релігійною практикою і віруваннями й виникла в Європі, роз'єднаній за доби Реформації релігійними суперечками та війнами як гасло основоположного значення. На сучасному етапі розрізняють такі рівні толерантності як груповий, політичний, етнічний, індивідуально-особистісний. Також толерантність проявляється на двох рівнях: мінімальному(початковому) та максимальному (мегарівні). Перший – це толерантне ставлення людини до самої себе, коли індивід докладає

зусилля для того, щоб сприйняти себе таким яким він є. Другий – це толерантна взаємодія країн, міжнародна толерантність.

Кожен статус, у якому людина виступає протягом усього життя, формує окремий вид толерантності, а, отже, розрізняють такі її види: вікову, статеву, національну – етнічну, мовну, соціальну, майнову, професійну, політичну, конфесійну, регіональну та багато інших. Здатність індивіда правильно визначити її вид та рівень – головна умова толерантного ставлення до того, з ким відбувається спілкування. Цікавою є думка доктора філософських наук М.Б. Хомякова, який вважає, що всі види та рівні толерантності можуть бути зведені до одного – міжкультурного рівня толерантності. В.Д. Павлов зазначає, що такий підхід може бути визнаним за умови широкого тлумачення поняття культури, саме духовної культури, як сукупності духовних складових життя певної спільноти [8,с. 20].

Толерантність необхідна не тільки у відносинах між окремими людьми, а також на рівні родини, громади, суспільства. Таким чином, толерантність виступає як психологічна або соціально-психологічна характеристика індивідів і соціальних груп, що виявляється в їхній взаємодії з іншими індивідами або соціальними групами. Толерантність можливо розглядати як засіб зняття конфлікту, розвитку форм співіснування та взаємодії в людському суспільстві. Формування толерантності є найбільш ефективним засобом попередження нетерпимості. Виховання в дусі терпимості починається з навчання людей тому, в чому їх загальні права й свободи для того щоб забезпечити реалізацію цих прав; із заохочення прагнення до захисту прав інших.

Сучасний рівень розвитку суспільства й освіти вимагає розглядати толерантність не лише як особистісну рису особистості, а як певну вимогу до неї, як принцип її існування. Система навчання американського педагога М. Ліпмана передбачає виховання толерантності як цінності, шляхом її послідовного обґрунтування. Існують також освітні програми в Німеччині та

США, завдання яких – інтегрувати толерантність в учбові плани, а також у процес навчання й виховання у вищих навчальних закладах. Формування толерантності повинно бути однією з основних завдань професійної підготовки, а ступінь розвитку цієї якості – показником професійної компетентності [8,с. 22].

Педагогічні ідеї толерантності містяться в багатьох роботах. З зарубіжної літератури найбільший інтерес представляють роботи А. Маслоу, К. Роджерса, Д. Фрейберга, С. Френе, Дж. Колта, С. Мадді. Деякі з них ми розглянемо у своїй роботі.

Виклад основного матеріалу: Гуманістичні погляди самоактуалізуючої особистості А. Маслоу засновані на прагненні людини стати тим, ким він може стати: «Люди повинні бути таким, якими вони можуть бути, вони повинні бути вірними своїй природі» [4, с.66]. За А. Маслоу, самоактуалізацією є будь-який варіант реалізації здібностей у діяльності. Люди, які не усвідомлюють свого потенціалу, «буттєвих» цінностей, страждають низькою самооцінкою, страхами, тривогами, захисними механізмами. Завдання керівника, педагога - впоратися з заниженою самооцінкою, страхами, тривогами, захистами, відчуті «буттєві», екзистенційні цінності і усвідомити свої можливості. Тоді будь-який вплив, який здійснюється наставником, керівником, вчителем ззовні, втратить актуальність, оскільки буде замінений внутрішнім самоврядуванням і саморозвитком. Виховати психологічно здорову дитину зможуть психологічно благополучні дорослі. А. Маслоу стверджував, що головна мета педагога - допомогти людині виявити те, що в ній закладено, потім реалізувати свій потенціал в діяльності. Для цього необхідно створення атмосфери, що стимулює особистісне зростання і протягом усього навчального процесу дотримання певних умов. По-перше, усією своєю поведінкою демонструвати довіру до людини, враховувати її внутрішню мотивацію до вчення, відчувати і розуміти настрій колективу, де знаходиться людина; по-друге - заохочувати і підтримувати відкрите висловлювання своїх почуттів.

В контексті *теорії «здорової особистості»* А. Маслоу терпимість виступає як один з провідних принципів, що дає ключ до розуміння суті людини, що пояснює специфіку взаємодії людей. Даний принцип виступає, принаймні, двічі. По-перше, можна припустити, що толерантність - це можливий шлях самоактуалізації особистості (особливо актуально ця думка звучить, коли Маслоу говорить про самоактуалізацію як про можливість вибору, особистісного зростання, можливості приймати себе та інших людей такими, які вони є) ; по-друге - це можливість встановлення з оточуючими доброзичливих особистих відносин.

Принцип терпимості досить яскраво виражений у руслі концепції *«повноцінно функціонуючої особистості»* і недирективної терапії К. Роджерса [9]. Надати допомогу іншій людині, зокрема у вирішенні виникаючих у неї проблем, можна не директивно, а спираючись на прагнення людини до свободи і до позитивних змін. Це стає можливим завдяки безумовному прийняттю людини, емпатичному розумінню та конгруентності. В результаті стимулюється тенденція особистості до самоактуалізації, реалістичного бачення себе, зняття протиріч між «реальним Я» і «ідеальним Я», і, отже, більш людяного, терпимого ставленні до себе та оточення.

На думку В. Франкла, який показує шлях духовного розвитку людини, що рухається вектором пошуку та реалізації смислів, терпимості відводиться роль невід'ємної складової даного розвитку. Цей розвиток носить цілісний характер, і виражається в осмисленні цінностей творення, переживань, відносин, і розгортається у напрямку здобуття свободи, незалежності, гнучкого реагування на мінливі життєві ситуації. Згідно Г.Олпорта, розвиток людини відбувається у взаємозв'язку із соціумом. Г.Олпорт виділяє шість критеріїв *зрілої особистості* [7]:

1) широкі межі «Я» як здатність подивитися на себе з боку і соціальна активність;

2) здатність до теплих сердечних соціальних відносин (у тому числі терпимість);

3) емоційний контроль і самоприйняття, вміння впоратися з власним емоційним станом;

4)реалістичне сприйняття, досвід і домагання;

5) здатність до самопізнання і почуття гумору;

6) напрямна (цілісна) життєва філософія.

Таким чином, терпимість, або толерантність, є життєво важливою особистісною властивістю.

З позиції *«Психології вибачення»*, розробленої Р. Аль-Мабуком, М. Сантосом, Р. Енрайтом, терпимості відводиться центральна роль у механізмі вибачення.

Ознаки вибачення у міжособистісних відносинах можуть проявлятися як рішення:

1. відмови від негативних думок, емоцій і поведінкових проявів стосовно людини, що завдала образи;

2. заохочування позитивних думок, емоцій і поведінкових проявів по відношенню того ж кривдника(тобто прояв терпимості);

Досить повно терпимість розглядається в *«Психології і педагогіці ненасильства»*, розробленої В.Г.Мараловим, В.А.Сітаровим [11]. Ненасильство розглядається авторами як ідеологічний, етичний і життєвий принцип, в основі якого лежить визнання цінності всього живого, людини і її життя; заперечення примусу як способи взаємодії людини зі світом, природою, іншими людьми; способу вирішення політичних, моральних, економічних і міжособистісних проблем і конфліктів; затвердження та посилення прагнення всього живого до позитивного самовиявлення. Базовим поняттям даного напрямку гуманістичної науки є прийняття позиції ненасильства. Автори виділяють психологічні умови придбання особистістю позиції ненасильства: прийняття власної особистості; подолання психологічних захистів; усвідомлення рівня власного егоцентризму і

придбання асертивності; формування терпимості. Толерантність виступає в якості внутрішнього гнучкого механізму існування позиції ненасильства, вона зорієнтована на іншу людину, прийняття і розуміння її у співставленні з собою і своїми поглядами. Оволодіння терпимістю є вираженням особистісної зрілості.

Особливо гостро сьогодні, на наш погляд, стоять питання формування толерантної поведінки у молодіжному середовищі. Так, заслуговує пильної уваги високий рівень нетерпимості, що виявляється наймолодшою віковою групою (16-17-річні) до ряду національностей.

Виховання молоді в дусі толерантності, має спиратися на історичний досвід, індивідуально-психологічні особливості особистості, позитивні духовні і соціальні традиції, об'єктивний і всебічний облік реалій сьогодення, і нейтралізацію негативних факторів.

Виходячи з наведених вище визначень толерантності, вкладених в них позитивних оцінок цієї моральної якості і її соціальної необхідності на різних етапах розвитку суспільства, можна зробити висновок про необхідність формування толерантності як морально-духовної якості особистості в інтересах успішного ведення «культурного» діалогу, а також, в цілях уникнення міжкультурних конфліктів з різними соціальними, культурними групами або з їх представниками.

Методологія: Як вже зазначалося раніше питання про формування толерантності стоїть досить гостро, що зазначено і на державному рівні. Так коли ж має сенс формувати ця риса особистості і на що слід робити акцент? Враховуючи, що толерантність багато в чому визначається сформованістю соціальних норм і правил поведінки, то можна зробити висновок про досить ранній можливості створення толерантної особистості, так як дана моральна цінність здобувається ще в дошкільному віці з процесами соціалізації та адаптації в сучасному суспільстві. Однак як показують численні спостереження, не всі люди досить вірно приймають дані норми поведінки. Це природно обумовлено неправильними підходами у вихованні,

деструктивними впливами суспільства, підвищеною агресивністю і боротьбою за виживання в досить жорстких світових умовах. Все це призводить до того, що у людини формуються деструктивні стереотипи поведінки. У цей період людина добудовує фундаментальний пласт своєї світоглядної картини, шукає нові шляхи і способи взаємодії зі світом, пізнає нового себе і визначає місце в цьому світі. Саме зараз людина найбільш відкрита для прийняття ціннісної інформації, що допомагає їй у розкритті хвилюючих питань буття.

Практичне значення дослідження: на основі даної статті можна розробити методичні рекомендації з питань формування толерантності. Проаналізований матеріал може використовуватися викладачами, практичними психологами для організації індивідуального підходу у сприянні розвитку толерантності; з'ясування глибинних особистих проблем у досягненні комунікативної компетентності та пошуку внутрішніх ресурсів для її здійснення; організації та проведення тренінгів для успішного формування толерантності студентської молоді.

Висновки: Світогляд людини не залишається однаковим на протязі всього життя: формуючись, він зазнає істотних змін. Соціологічне дослідження толерантності виявляє взаємозв'язок цього феномена з умовами ситуації (об'єктивна реальність) і суб'єктивними факторами (суб'єктивна реальність), а також його приналежність всіма компонентами системи соціальної дії, що включає такі підсистеми, як особистість, ситуація дії, самі акти соціальної дії та взаємодії. Виходячи з теорії особистісної зрілості, толерантність включає в себе насамперед відповідну ціннісно-смыслову систему – в якій центральне місце займають цінності поваги до людини, цінності прав і свобод людини і рівноправності людей по відношенню до базових питань, до вибору світогляду і життєвої позиції, цінність відповідальності за власне життя і визнання цього за кожною людиною та інші цінності демократичного громадянського суспільства. Особистісний підхід по відношенню до всіх інших компонентів

можна розглядати як «системотворчий фактор», який інтегрує і регулює дію всіх інших «периферійних» психологічних складових толерантності. Це, з іншого боку, припускає розрізнення толерантності як минулого стану і як стійкої особистісної позиції. Толерантність як стійка позиція в руслі «ціннісно-смислового» напрямку, визначається як проблематика особистісних установок, цінностей і смислів, бо саме вони визначають внутрішній світ особистості, її відчуття і переживання, є мотиваційно-регулюючими зв'язками, котрі визначають реальну поведінку особистості.

Список використаних джерел

1. Большой энциклопедический словарь. В 2 т./ Гл. ред. А.М. Прохоров. – Сов. энциклопедия, 1991.-Т.2.
2. Валитова Р.Р. Толерантность: порок или добродетель? // Вестник Московского университета. Сер.7. Философия, 1996.
3. Вентцель К.Н. Идеальная школа будущего и способы её осуществления // Хрестоматия по истории школы и педагогики России. - М., 1974.
4. Дружинин В.Н. Варианты жизни. Очерки экзистенциальной психологии. М.; СПб., 2000.
5. Золотухин В.М. Терпимость как общечеловеческая ценность // Современные проблемы гуманитарных дисциплин. Ч.1. М., 1997. С. 7-9.
6. Локк, Дж. Послание о веротерпимости. – М.: Мысль, 1988. – С. 91–134.
7. Олпорт Г.В. Толерантная личность. // Век толерантности, 2003. - № 5.
8. Павлов В.Д. Толерантность в системе образования // Новые знания. – 2003. – № 1. С. 20-22.
9. Петрицкий В.А. Толерантность - универсальный этический принцип // Известия СП лесотехнической академии.- СПб., 1993. - С. 139-151.
10. Психология личности. Т.1. Хрестоматия.- Самара: Издательский дом «Бахра-М», 2008. -512 С.
11. Риэрдон Б.Э. Толерантность – дорога к миру. – М.: Бонфи, 2001.

12. Ситаров В.А., Маралов В.П. Проблема ненасилия в религиозных, философско-педагогических концепциях. - Педагогіка толерантності-1998, №3-4

Referenses transliterated

1. Bol'shoy entsyklopedychesky slovar'. V 2 t./ Hl. red. A.M. Prokhorov. – Sov. entsyklopediya, 1991.-Т.2.
2. Valytova R.R. Tolerantnost': porok ili dobrodetel'? // Vestnyk Moskovskoho universiteta. Ser.7. Fylosofyya, 1996.
3. Venttsel' K.N. Udeal'naya shkola budushcheho y sposoby ieyo osushchestvlenyya // Khrestomatyya po ystoryy shkoly y pedahohyky Rossii. - M., 1974.
4. Druzhynyn V.N. Varyanty zhyzny. Ocherky ekzystentsyal'noy psykholohyy. M.; SPb., 2000.
5. Zolotukhyn V.M. Terpymost' kak obshchechelovecheskaya tsennost' // Sovremennyye problemy humanyarnykh dystsyplin. Ch.1. M., 1997. S. 7-9.
6. Lokk, Dzh. Poslanye o veroterpymosty. – M.: Мысль, 1988. – S. 91–134.
7. Olport H.V. Tolerantnaya lychnost'. // Vek tolerantnosti, 2003. - # 5.
8. Pavlov V.D. Tolerantnost' v systeme obrazovaniya // Novye znaniya. – 2003. – # 1. S. 20-22.
9. Petrytsky V.A. Tolerantnost' - unyversal'nyy etycheskyy pryntsyp // Yzvestiya SP lesotekhnicheskoy akademyy.- SPb., 1993. - S. 139-151.
10. Psykholohyya lychnosty. T.1. Khrestomatyya.- Samara: Yzdatel'skiy dom «Bakhra-M», 2008. -512 S.
11. Rierdon B.E. Tolerantnost' – doroha k miru. – M.: Bonfy, 2001.
12. Sytarov V.A., Maralov V.P. Problema nenasylyya v relihioznykh, fylosofsko-pedahohycheskykh kontseptsiyakh. - Pedahohika tolerantnosti-1998, #3-4